

تجلی عشق رضوی در شبه قاره هند

حیدر رضا ضابط

بنیاد پژوهشهای اسلامی - گروه تاریخ اسلام

سلسله قطب شاهیان از سال ۹۱۸ تا ۱۰۹۸ق در مناطق وسیعی از جنوب هند که بخش اعظم ایالت‌های آندهرپرادش، ارویسا، تامل نادو و کرنااتا کافعلی هند را احاطه می‌کرد حکومت نمودند. در دوران حکومت‌های شیعی تحت الحمایه صفوی در جنوب هند نظام اجرایی، قضایی و دینی این حکومتها در دست فقهای برجسته شیعه اعزامی از ایران دوران صفوی بود که به عنوان «پیشوا» تمامی اختیارات دولتی را در دست داشتند. علما و فقهای مهاجر ایرانی تشیع را در جنوب هند در سطح گسترده ترویج نمودند و مخصوصاً مراسم سستی عزاداری شهیدان کربلا در ماههای محرم و

صفر را همگانی نمودند که با گذشت چهار قرن هنوز هم مسلمانان و غیر مسلمانان مراسم یاد شده را با شکوه برگزار می‌کنند.^۱

امام رضا علیه السلام «امام ضامن»

امام رضا علیه السلام در شبه قاره هند و پاکستان به عنوان امام ضامن معروف می‌باشد. در دوران حکومت قطب شاهیان در جنوب هند مرسوم بود هنگامی که می‌خواستند بنای یک شهر یا یک پروژه بزرگ ساختمانی را آغاز نمایند، ابتدا ساختمانی به نام امام رضا علیه السلام می‌ساختند و بعد از تکمیل آن کارهای ساختمانی پروژه آغاز می‌شد.

در سال ۹۹۹ق زمانی که فقیه برجسته شیعه از ایران علامه میر محمد مؤمن استرآبادی - که پیشوای سلسله قطب شاهیان بود - می‌خواست پروژه عظیم بنای شهری بزرگ را در نزدیکی قلعه گلکنده آغاز نماید، نخست ساختمان با شکوهی به یادگار امام رضا علیه السلام احداث نمود که به «چهار منار» معروف گردید. این ساختمان برای حراست، ضمانت و بیمه نمودن شهر جدید به نام امام

1- Dr. Sadiq Naqvi, The Iranian Alaquies Contribution to the Quld Shahi and Adil Shahi Kingdoms, pp. 288-293.

ضامن، امام علی بن موسی الرضا علیه السلام بنا گردید.

این ساختمان عظیم و باشکوه در مدت هفت سال بنا گردید و در سال ۱۰۰۶ ق احوادث آن به پایان رسید. علامه استرآبادی در اطراف این ساختمان شهر عظیمی را احوادث نمود و به نام مبارک امیرالمؤمنین حیدر کرار امام علی علیه السلام، این شهر را «حیدرآباد» نامید^۱. امروز شهر تاریخی حیدرآباد هشت میلیون نفر جمعیت دارد و پایتخت ایالت هفتاد و پنج میلیونی آندهرآبادش محسوب می شود و یکی از مراکز مهم صنعتی، نظامی، تجاری و فرهنگی کشور پهناور هند با بیش از یک میلیارد جمعیت می باشد.

ساختمان تاریخی و زیبای چهار منار یک عمارت مربع شکل به طول ۲۰ متر و ارتفاع ۴۹ متر می باشد که بسیار هنرمندانه احوادث شده است و به عنوان زیباترین بنای تاریخی و میراث عظیم فرهنگی هند و جهان شناخته می شود و همه ساله هزاران جهانگرد برای دیدن این بنای زیبا وارد شهر تاریخی حیدرآباد می شوند^۲.

چهار منار با آهک و سنگ ساخته شده و با گچبریهای بسیار زیبا تزئین گردیده است. این بنای تاریخی که عظیم ترین ساختمان

یادبود امام رضا علیه السلام در شبه قاره هند می باشد در دو طبقه ساخته شده است. طبقه اول آن در زمان قطب شاهیان حوزه علمیه بود و در آن طلاب علوم دینی تحصیل می کردند. طبقه دوم آن که با گچبریهای زیبا تزئین یافته و نمای خارجی آن به شکل محراب طراحی شده، مسجدی است که طلاب حوزه علمیه در آن نماز برپا می کردند. چهار منار به عنوان نماد ملی هند محسوب می شود و دولتمردان هند مدل این بنای تاریخی را که با طلا، نقره و دیگر فلزات تولید می شود به عنوان یادگار به مهمانان خارجی اهدا می کنند و مهمانان خارجی دولت که وارد شهر حیدرآباد می شوند، از این بنای عظیم معماری اسلامی که شبیه بارگاه مطهر امام رضا علیه السلام می باشد دیدن می کنند.

کوه مبارک امام رضا علیه السلام

یکی از مراکزی که در شهر تاریخی حیدرآباد دکن برای شیعیان مورد احترام است کوه مبارک امام ضامن علیه السلام می باشد. این

1- Raza Ali Khan, Hyderabad A City in History, Hyderabad (India), 1986, pp. 21-22.

2- Hyderabad A City In History, pp. 6-7.

کوه در شرق حومه شهر حیدرآباد قرار دارد و ارتفاع آن ۵۵ متر می‌باشد.

هم‌زمان با احداث شهر تاریخی حیدرآباد در سال ۱۰۰۶ق در شرق این شهر در بالای کوه یاد شده رواقی به نام بارگاه امام رضا علیه السلام به حکم علامه میر مؤمن استرآبادی گرگانی معمار شهر تاریخی حیدرآباد ساخته شد و به همین سبب این کوه به نام «کوه مبارک امام ضامن علیه السلام» شهرت یافت.^۱

در طول تاریخ حضور اسلام در شبه قاره هند، مسلمانان اعم از اهل سنت و شیعه، از امام رضا علیه السلام به عنوان «امام ضامن» یاد می‌کنند و در بین مسلمانان رسم است زمانی که شخصی عازم سفر می‌شود، اقوام و دوستان در هنگام خداحافظی بازوبندی بر دست راست مسافر می‌بندند و این بازوبند به عنوان «امام ضامن» در بین مسلمانان هند، پاکستان و بنگلادش شهرت دارد.

هدف از احداث رواق مزبور در بالای کوه مبارک امام رضا علیه السلام حفظ و بیمه کردن شهر حیدرآباد از تمام بلاها و حوادث بوده است. این رواق که چهار قرن قبل بالای این کوه ساخته شده همچنان با همان عظمت پیشین خود باقی است و شیعیان برای زیارت به آنجا می‌روند. در بالای این کوه و پشت بارگاه امام رضا علیه السلام رواقی به نام بارگاه حضرت ابوالفضل العباس علیه السلام ساخته شده

است.^۲

در شب یازدهم ذوالقعدة به مناسبت سالروز ولادت با سعادت امام رضا علیه السلام شیعیان شهر حیدرآباد که تعداد آنها بیش از صد و پنجاه هزار نفر می‌باشد همه ساله برای زیارت به کوه مبارک امام ضامن علیه السلام مشرف می‌شوند و در شب و روز ۱۱ ذوالقعدة جشنها و اجتماعات بزرگی را تشکیل می‌دهند. در جشنهای باشکوهی که در بالای کوه برگزار می‌شود شاعران و مداحان در فضایل و مناقب امام رضا علیه السلام اشعار می‌خوانند و از حاضران با غذا و شیرینی پذیرایی می‌شود و تمامی کوه مبارک به طرز زیبایی چراغانی می‌گردد. در طول سال هم در دومین پنجشنبه هر ماه قمری، شیعیان در این کوه گرد آمده، در فضایل امام رضا علیه السلام مداحی می‌نمایند.

بزرگ‌ترین موقوفه امام رضا علیه السلام در شبه قاره
سلاطین قطب شاهی چهار قرن قبل زمینهای اطراف کوه مبارک امام ضامن علیه السلام را وقف این کوه کرده بودند. درآمد حاصل از زمینهای زراعی بیش از ۱۵ درصد کل درآمد موقوفات ایالت آندهرا پرادش می‌باشد. از

۱ - سید تقی حسن وفا، حیدرآباد کی عزاداری (اردو)،

حیدرآباد (هند)، ۱۹۷۸، ص ۹۳.

۲ - حیدرآباد کی عزاداری، (اردو)، ص ۹۳.

این رو، موقوفات این کوه به عنوان بزرگ‌ترین موقوفه امام رضا (علیه السلام) در سراسر شبه قاره هند و پاکستان و یکی از عظیم‌ترین موقوفه‌های شیعیان در این شبه قاره پهناور محسوب می‌شود.

مطابق قوانین وقف رایج در هند که در سالهای ۱۹۵۴ و ۱۹۹۵^۱ پارلمان هند تصویب کرد و در سراسر هند به اجرا گذاشته شد، چنانچه از میان ۲۸ ایالت موجود در کشور هند، در ایالتی درآمد موقوفات شیعیان بیش از ۱۵ درصد کل موقوفات باشد، دولت آن ایالت موظف است در این ایالت «هیأت وقف»^۲ (Wark Board) جداگانه‌ای برای شیعیان تشکیل دهد. به همین منظور در ایالت‌های اتار پرادش و بیهار هند دولتهای این ایالت مطابق قوانین وقف، هیأت‌های جداگانه‌ای برای شیعیان این دو ایالت تشکیل داده‌اند.

در ایالت آندهرپرادش درآمد حاصل از موقوفات کوه امام ضامن (علیه السلام) بیش از ۱۵ درصد کل درآمد موقوفات این ایالت می‌باشد و از این رو از سال ۱۹۵۴م تا کنون شیعیان حیدرآباد خواستار تشکیل هیأت وقف جداگانه‌ای برای شیعیان این ایالت شده‌اند و دیوان عالی ایالت آندهرپرادش بعد از بحث‌های طولانی در این پرونده، بر اساس درآمد هنگفت کوه امام ضامن (علیه السلام) به

نفع شیعیان حکم صادر نمود، ولی دولت این ایالت برای تجدید نظر در این حکم، به دیوان عالی سراسری هند در دهلی شکایت نمود و این پرونده همچنان در دیوان عالی سراسری هند در جریان است و اگر دیوان عالی هند حکم دیوان عالی ایالت آندهرپرادش را تأیید نماید، شیعیان حیدرآباد نیز دارای هیأت وقف جداگانه خواهند شد.

شبهه حرم امام رضا (علیه السلام) در شهر لکهنو

سلطین اوده^۳ (۱۱۴۵-۱۲۷۳ق / ۱۷۳۲-۱۸۵۶م) که مهاجران ایرانی از شهر نیشابور خراسان بودند، شهر لکهنو پایتخت حکومتی خود را به بزرگ‌ترین مرکز دینی شیعیان در سراسر شبه قاره هند تبدیل نمودند. در دوران حکومت سلطین شیعه و ایرانی اوده شبهه بارگاه‌های ائمه اطهار (علیهم السلام) با همان عظمت و شکل واقعی در این شهر ساخته شد؛ زیرا در آن دوران مسافرت به عربستان، عراق و ایران برای آنها مشکل بود.

1- The Wakf Act. 1954 & 1995.

۲- تمامی امور موقوفات در ایالت‌های هند توسط «هیأت وقف» اداره می‌شود.

۳- منطقه اوده (Awadh) ایالت اتارپرادش هند را در بر می‌گرفت و جمعیت فعلی این استان ۱۶۰ میلیون نفر می‌باشد.

یکی از امرای معروف شیعه اوده به نام عظیم‌الله خان، ملقب به اعظم الدوله در نزدیکی شبیه حرم امام حسین علیه السلام، شبیه حرم مطهر امام رضا علیه السلام را در دوران حکومت محمد علی شاه (۵۸-۱۲۵۳ق / ۴۲-۱۸۳۷م) در شهر لکهنو احداث نمود. در این روضه مبارک شبیه ضریح امام رضا علیه السلام که در آن دوران در حرم مطهر امام رضا علیه السلام در مشهد مقدس وجود داشته، ساخته شده و در اطراف این ضریح، مسجدی به شکل مسجد بالاسر آن حضرت و در بیرون روضه، مسجدی شبیه مسجد گوهرشاد احداث گردیده است.

عظیم‌الله خان توسط محمد علی شاه به عنوان داروغه دیوان عام منصوب گردید و برای مدت پنج سال عهده‌دار این مسئولیت بود. وی در ۱۷ آوریل ۱۸۴۹م دار فانی را وداع گفت و در محوطه شبیه حرم مطهر امام رضا علیه السلام در لکهنو مدفون گردید. به مناسبت روزهای ولادت و شهادت امام رضا علیه السلام مراسم ویژه‌ای در این بارگاه برگزار می‌شود.^۱

بعد از سقوط سلسله قطب شاهی در حیدرآباد در سال ۱۰۹۸ق، سلسله آصفجاهی در سال ۱۱۳۳ق به دست نواب میر قمرالدین علی خان روی کار آمد و با نواب میر عثمان علی خان در سال ۱۳۶۷ق /

۱۹۴۸م به پایان رسید. این سلسله دوست و سی و چهار سال بر دکن حکمرانی نمود. قلمرو سلاطین سلسله آصفجاهی بخشهای عظیم سه ایالت فعلی آندھرا پرادش، کرناٹاکا و ماھاراشترا را در غرب و جنوب هند در بر می‌گرفت.

سلاطین آصفجاهی سنی مذهب بودند، ولی ارادت و محبت خاصی به اهل بیت اظهار علیهم السلام داشتند؛ مخصوصاً آخرین سلطان این سلسله نواب میر عثمان علی خان اشعار زیادی در مدح اهل بیت اظهار علیهم السلام در زبانهای فارسی و اردو سروده است.^۲ وی در محوطه کاخ سلطنتی خود در حیدرآباد ده حسینیه به نام ائمه اطهار علیهم السلام احداث کرد که یکی از آنها به امام رضا علیه السلام منسوب است و «عاشورخانه امام رضا علیه السلام» نام دارد.^۳ در ماههای محرم و صفر و روز ولادت امام رضا علیه السلام مراسمی ویژه در این حسینیه برپا می‌گردد. نواب میر عثمان علی خان سازمانی جداگانه برای نگهداری و برگزاری مراسم دینی در این ده حسینیه ایجاد کرده است که

۱ - شاهد نقوی، عزاداری، لاهور (پاکستان)، ۲۰۰۲، ص ۱۳۰.

۲ - دکتر علی محمد مؤذنی، برگزیده اشعار فارسی میر عثمان علی خان آصفجاه هفتم در حیدرآباد دکن، حیدرآباد (هند)، ۲۰۰۰م.

۳ - حیدرآباد کی عزاداری (اردو)، ص ۳۲-۳۵.

«خلوت مبارک تراست» نام دارد و این حسینیه‌ها توسط این سازمان اداره می‌شود.

امپراتور هند در حرم مطهر امام رضا (ع)

ظهیرالدین بابر، بنیانگذار حکومت گورکانیان مغول (۱۵۲۶-۱۸۵۸م) در هند بود. او با کمک فرماندهان و سربازان ایرانی وابسته به دولت صفوی در ماه رجب سال ۹۳۲ق / آوریل ۱۵۲۶م، حاکم افغانی در هند ابراهیم لودی را در پانی‌پت (panipat) شکست داد و حکومت گورکانیان مغول را در هند تأسیس نمود.

پسر ارشد و جانشین بابر، نصیرالدین محمد همایون در سال ۹۴۷ق / ۱۵۴۰م در جنگ با دشمن قدرتمندش «شیرشاه افغانی» شکست خورد و از هند گریخت و از شاه طهماسب صفوی یاری طلبید. شاه طهماسب نیز از همایون دعوت کرد از پایتخت صفوی، قزوین بازدید نماید. امپراتور همایون نخست وارد مشهد مقدس شد و چهل روز در مشهد اقامت کرد و مرتب به زیارت مرقد مطهر امام رضا (ع) مشرف می‌شد و از آن حضرت بازگرداندن امپراتوری هند را درخواست می‌کرد.^۱

همایون در قزوین، پذیرش تشیع خود را به طور رسمی اعلان نمود و شاه طهماسب صفوی دوازده هزار اسب سوار ایرانی را در

اختیار همایون قرار داد تا ملک موروثی همایون یعنی هندوستان را برای او فتح نمایند. همایون هم به شاه طهماسب وعده داد تشیع را در سراسر هند ترویج نماید.^۲

همایون بار دیگر به مشهد مقدس سفر کرده، به زیارت مرقد مطهر امام رضا (ع) می‌شتابد و برای فتح هند از امام طلب یاری می‌کند. سپاه دوازده هزار نفری از ایران در چهارم رمضان ۹۶۲ق دهلی پایتخت هند را فتح می‌کنند و همایون مجدداً امپراتور هند می‌شود.^۳ سلاطین حکومت‌های شیعه و ایرانی نظام شاهی (۸۹۶-۱۰۴۳ق / ۱۴۹۰-۱۶۳۳م)، عادل شاهی (۸۹۵-۱۰۹۷ق / ۱۴۸۹-۱۶۸۶م)، قطب شاهی (۹۱۸-۱۰۹۸ق / ۱۵۱۲-۱۶۸۷م) و اوده (۱۱۴۵-۱۲۷۳ق / ۱۷۳۲-۱۸۵۶م) همراه با هدایا و نذورات، افرادی را به عنوان نائب‌الزیاره خود به حرم مطهر امام رضا (ع) اعزام می‌کردند. نسخه نفیس قرآن کریم، هدایی ابراهیم قلی قطب شاه (۹۵۸-۹۸۸ق

۱ - تذکرة الواقعات (ترجمه اردو)، علی گره، ۱۹۱۶م، ج ۱، ص ۴۴۵.

۲ - عبدالباقی نهاوندی، مآثر رحیمی، کلکته، ۱۹۲۴م، ج ۱، ص ۵۸۸.

۳ - نظام‌الدین احمد، طبقات اکبری، کلکته، ۱۹۲۷م، ج ۲، ص ۶۱؛ مآثر رحیمی، ج ۱، ص ۵۹۶. در بیشتر منابع تاریخ هند این حادثه به شرح آمده است.

/ ۱۵۵۰-۱۵۸۰م) به حرم مطهر امام رضا علیه السلام هم‌اکنون برای بازدید زائران در موزه قرآن کریم آستان قدس رضوی به نمایش گذاشته شده است.

قاضی نورالله شوشتری (م ۱۰۱۹ق) مؤلف کتاب احقاق الحق و علامه سید دلدار علی نقوی سبزواری (م ۱۲۳۵ق) به عنوان احیاکنندگان تشیع در شبه قاره هند، بعد از تکمیل تحصیلات عالی در حوزه علمیه مشهد مقدس در جوار حرم مطهر امام رضا علیه السلام به هند عزیمت نمودند و توانستند معارف اهل بیت اطهار علیهم السلام را در سراسر شبه قاره هند گسترش دهند.

جمعیت مسلمانان کشورهای شبه قاره امروز ۵۲۰ میلیون نفر می‌باشد (هند ۲۲۰ میلیون، پاکستان ۱۶۰ میلیون و بنگلادش ۱۴۰ میلیون) و از این نظر، $\frac{1}{3}$ از کل جمعیت ۱۶۰۰ میلیون نفری مسلمانان جهان در شبه قاره زندگی می‌کنند. اکثریت مطلق مسلمانان هند به اهل بیت اطهار علیهم السلام به ویژه به امام رضا علیه السلام عشق و ارادت عمیق دارند. مسلمانان شبه قاره از امام رضا علیه السلام به نام «امام ضامن» یاد می‌کنند و به مسافران بازوبندی به نام «امام ضامن» می‌دهند و اعتقاد دارند که در طول سفر وی در پناه و حفظ و امان امام رضا علیه السلام خواهد بود.

خراسان برای شبه قاره هند به عنوان

«دروازه هند»^۱ محسوب می‌شود و اسلام در شبه قاره از راه خراسان وارد گردیده است و بیشتر ایرانیان مهاجر در شبه قاره را خراسانیان تشکیل می‌دهند که عشق و علاقه به امام رضا علیه السلام را در بین مردم این شبه قاره ترویج نموده‌اند.

بعد از شکل‌گیری کشور اسلامی پاکستان در سال ۱۹۴۷م رؤسای جمهوری و نخست‌وزیران کشور پاکستان در سفرهای رسمی خود به ایران برای زیارت مرقد مطهر امام رضا علیه السلام از شهر مشهد مقدس بازدید می‌کنند و این به دلیل عظمت و منزلت خاص امام رضا علیه السلام در بین مسلمانان این کشور می‌باشد و بیشتر زائرین خارجی بارگاه ملکوتی رضوی را زائران پاکستانی تشکیل می‌دهند. زائران اردو زبان از شبه قاره پس از زیارت آستان مقدس رضوی سکه‌های صدریالی جمهوری اسلامی ایران را که مزین به بارگاه مطهر امام رضا علیه السلام است به عنوان تبرک همراه خود به کشورشان می‌برند و به خویشاوندان و دوستان خود هدیه می‌دهند و آنها آن را در منازل و مغازه‌هایشان نگهداری می‌کنند و اعتقاد دارند که این سکه‌ها حفاظت آنها را تضمین می‌نماید.

①

1- The Gateway of Indian Sub-Continent.